

Cieger András

Érdekek és stratégiák

A helyi politikai elit érdekérvényesítési lehetőségei a kárpátaljai régió vármegyéiben a dualizmus időszakában

„Nálunk Bereg vármegyében a közönséget három osztályba lehet sorolni, az első az, amelyik a húsos fazekak mellett ül, a másik, amely oda felé vágyik, s a harmadik osztály, maga a nagy közönség.”¹ Többéves kutatásunk során a helyi társadalom első két „osztályának”, azaz az elitnek és rekrutációs bázisának szociológiai jellemzőit és belső életét (a tipikus karrierútvonalakat, az érdekérvényesítő mechanizmusokat, a kapcsolati hálót stb.) igyekeztünk feltárni. Választásunk a Magyar Királyság észak-keleti régiójának négy megyéjére (Bereg, Ung, Ugocsa és Máramaros) esett. E határmenti térséget a társadalomtörténeti kutatások mindeddig meglehetősen elhanyagolták.

Keveset tudunk a dualizmus kori megyei politikai közéletéről és az azt irányító rétegről is, pedig a lakosság 84%-a még 1890-ben is a megyék joghatósága alatt állt. A megye volt a színtere mindennapjaiknak, itt éltek társasági életet, legtöbbször saját megyéje határain belül indította el vállalkozását, építette ki személyes kapcsolatait, és a különböző megyei fórumok nyújtottak lehetőséget a választójoggal rendelkezőknek politikai akaratauk kifejezésére, véleményük közlésére.

Prozopográfiai vizsgálatunkkal ezeken a hiányokon kívántunk valamelyest enyhíteni. A kutatásba bevont személyek körének kijelölését elsősorban a *hivatali pozíciók* mentén láttuk lehetségesnek. Megyei szinten a politikai vezető rétegbe tartozónak tekintettük a főispánokat, az alispánokat és az országgyűlési képviselőket. Ők ugyanis az általuk betöltött tisztség folytán, túlnyomórészt vitathatatlan módon, a helyi közélet kulcsszereplőinek számítottak.

A politikai döntéseket befolyásolni tudó személyek köre ennél természetesen szélesebb volt. Egyrészt, mert a helyi közélet különböző területeire más tisztviselők is meghatározó befolyással lehettek (tisztvi főügyész, főszolgabírók, gimnáziumi igazgató stb.), másrészt pedig szép számmal akadhettek olyanok is, akik nem hivatalos tisztségeik, hanem egyéni politikai aktivitásuk, vagyonuk, illetve rokoni kapcsolataik révén kerültek be e körbe. Kutatásaink elé azonban korlátokat kellett állítanunk. Sem a rendelkezésre álló idő, sem a korabeli források szűkössége nem engedte számunkra, hogy a már így is 154 személyre kiterjedő vizsgálatunkat lényegesen kibővítsük (a szűkebb rokoni körrel együtt végül mintegy kétszázra rúgott a vizsgált életpályák száma).²

1 Uray Imre országgyűlési képviselő levele Tisza Kálmán miniszterelnökhöz, 1880. szeptember 30. Magyar Országos Levéltár (=MOL) K. 148. 1887-III-1919. 115. cs.

2 Kutatásunk az OTKA F 029530. nyilvántartási számú pályázatának támogatásával folyt 1999 és 2001 között. A prozopográfiai vizsgálat forrásairól és módszereiről egy korábbi tanulmányunk-

Jelen tanulmányunk középpontjába kutatásunk egyik kulcskérdését, a helyi elit rekrutációjának és az ehhez kapcsolódó *személyi érdekérvényesítés* különféle technikáinak az elemzését helyeztük. A következőkben a karrierútvonalak tanulmányozása során kirajzolódott három legjellemzőbb rekrutációs csatornát és eljárást kívánjuk bemutatni. Mindeközben igyekszünk arra a kérdésre is választ adni, hogy a korszakban beszélhetünk-e valamiféle regionális elitről vagy csak egymás mellett élő zárt helyi elitek léteztek.

ROKONOK

A térségben vitathatatlanul a Lónyay család rendelkezett a legkiterjedtebb kapcsolatokkal. Befolyásuk túlterjedt nem csak a család központját jelentő Bereg megyén, de a régió határain is; különösen a család fejének számító Lónyay Menyhért jóvoltából a dualizmus első két évtizedében a familia jelentős pozíciókat szerzett az országos politika szintjén is. A dualizmus időszakában csupán a szűkebb család hét politikust adott a régiónak. Bereg megye főispáni posztját 13 évig, Ugocsaét 12 évig, Máramarosét pedig 17 évig tudhatták a magukénak. Emellett Beregben az 1865 és 1918 között megtartott 14 rendes országgyűlési választás közül 12 alkalommal a családnak legalább az egyik tagja győzedelmeskedett. A család érdekérvényesítő képességét vizsgálva az 1872. esztendő feltétlenül kiemelhetjük: ebben az évben Menyhért miniszterelnök, testvérei, Albert és János főispánok voltak, majd Jánost és a harmadik testvért, Józsefet képviselővé is választották a régióban. De említhetjük az 1890-es évek elejét is. Ekkor Lónyay János Máramaros, fia Sándor pedig Bereg és Ugocsa megyék élén állt, miközben Sándor unokatestvére, Géza a képviselőházban ült. Több forrás is tanúskodik arról, hogy a családtagok tudatában voltak a térségben játszott szerepüknek és az újabb politikai tisztségek megszerzéséhez ezt rendszeresen igyekeztek is felhasználni. Ennek bizonyítására álljon itt két példa. Az 1878-as választások előtt Lónyay Menyhért testvéreinek küldött levelében a következőképp írta le a család érdekérvényesítő erejét: „Ezen kerület a mi családunk kerülete volt mindig, midőn én megválasztatva vissza utasítám, Pozsonyt fogadva el, akkor is Gábor bácsit választatánk meg, aztán Jancsit, s csak a sötét apáthiájában sikerült Urayt arra usurpálni [itt: ráerőszakolni], ennél fogva az előttem világosan áll, hogy onnét Lónyaynak kell menni fel az országgyűlésbe.”³

Két évtizeddel később az új beregi főispán kinevezése előtt Lónyay Sándor hasonló módon érvelt unokatestvére kiválasztása mellett: „... végre tartja magát az a hír, hogy gróf Lónyay Gábor lenne utódom. Gróf Schönborntól kezdve az összes

ban már részletesebben szoltunk (Cieger 1997a). A kutatás részeredményeinek elemzése és az egyes megyék általános társadalmi-politikai viszonyainak jellemzése olvasható: Cieger 1997b, 1999a, 2000.

3 Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1878. július 6. MOL, P. 470. 1. tétel. 2. cs. Az idézetben említett két személy: Lónyay Gábor (1805–1885), Menyhért nagybátyja és Uray Imre (1850–1908) ellenzéki képviselő.

birtokos osztály szívesen látná őt e helyen. Szíves modora, higgadtsága mindenki-re megnyugtatóan hat, neve és személyisége nem ismeretlen s nem idegen itt, sőt mintegy megszokottá vált az Bereg vármegyében, hogy ha van a Lónyay családnak alkalmas tagja, az állíttatik a vármegye élére. Ő a 11-ik lenne a sorozatban.”⁴

A család akarata azonban nemcsak a rokonok megválasztásában érvényesült, hanem a nekik lekötelezett személyek előtérbe tolásában is. A már említett 1872-es esztendőben például Beregben mandátumhoz jutott Buday Sándor, Lónyay Menyhért korábbi pénzügyminisztériumi munkatársa is.⁵ A Buday család egyébként hamarosan a Lónyayak rokoni körébe is bekerült, mert Buday Sándor lányát Lónyay Géza vette feleségül. Az ugyancsak ekkor leköszönő Lónyay János helyére pedig Bereg megye élére a kormány a családhoz hű Horváth István alispánt nevezte ki. Az új főispán kiválasztása egyértelműen a Lónyay testvérek döntésének az eredménye volt. Igaz, Horváth jelölésére csak hosszas tanakodás után szánták el magukat, mert leginkább a família fiataljai közül szerettek volna valakit e posztra állítani: „Kár, hogy a családban nincsen senki még, kit e helyre lehetne ajánlani” – sajnálkozott Menyhért.⁶

A család befolyása még a korszak végén, az 1910-es években is érvényesült. A megyei köztudat például egyértelműen Lónyay Sándor és felesége közben járásának tulajdonította egy beregi főispán leváltását és egy másiknak a kinevezését: „Patay András azon bukott el, – legalább is ez volt a köztudat – hogy egy meg gondolatlan szóval magára vonta Lónyay Sándor volt beregi főispán neheztelését, aki Tisza István baráti környezetéhez tartozott, ő informálta a miniszterelnököt[...] Emellett szól az a tény is, hogy Patay utódja, Buttykay Ferenc mezőkaszonyi földbirtokos Lónyay Sándorék baráti köréhez tartozott.”⁷

Ez a feltételezés csak közvetetten lehet igaz, inkább csak a helyi erőviszonyokat és a család kapcsolatait jelzi, hiszen Lónyay Patay András főispán leváltásakor már két éve halott. Lónyay közvetlenebb befolyása mutatható ki viszont az ugoicsai főispán kiválasztásában. 1910-ben a koalíciós kormány bukásakor Ugocsa megye élén is személycserére került sor. Az új főispán Lónyay 68 éves apósa, Becsky Emil lett, aki ezt megelőzően 14 éven keresztül alispánként szolgálta megyéjét. Több visszaemlékezés is említést tesz Lónyay Sándorné meghitt baráti viszonyáról Tisza Istvánnal, kapcsolatuk a családi érdekérvényesítés egyik fontos eszközévé vált.⁸

4 Lónyay Sándor a belügyminiszterhez, 1896. november 10. MOL, K. 148. 1939-8-5625. 1027. cs. (ide csatolva az 1896. évi 5697. Eln. sz. irat). A kormány azonban végül nem Lónyay Gábor (Lónyay Menyhért fia) kinevezése mellett döntött. Az idézetben említett másik személy: gr. Schönborn-Buchheim Ervin (1842–1903) közel 200 ezer kat. hold birokosa volt Bereg megyében.

5 A választás során Lónyay Menyhért országosan is igyekezett számos neki lekötelezett személyt megválasztatni. Az 1874 táján kibontakozó Vacsorapárt meghatározó bázisát jelentette az általunk vizsgált kárpátaljai régió. A párt összetételéről bővebben: Cieger 1999b: 474–477.

6 Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1871. április 19. MOL, P 470. 1. tétel 1. cs.

7 Kozma [1938]: 23.

8 Lónyay Sándorné érdekkijáró tevékenységét külön esettanulmányban dolgoztuk fel: Cieger 2003.

A család körében tapasztalható erős rokoni szolidaritást kirívónak tartjuk (a kortársak is így vélekedtek róla), még akkor is, ha következő példáink azt mutatják, hogy az effajta érdekérvényesítés szerényebb mértékben más elit-családok esetében is kimutatható. A Lónyayakhoz némileg hasonló szerepet töltötték be a régióban a Perényiek, bár mindössze hárman vettek részt korszakunkban aktívan a helyi politikában. Az Ugocsa központú bárói család tagjai Máramarosban 10, Ugocsában 8, Beregben 7 évig viselték a főispáni tisztséget, a 14 képviselőválasztásból pedig kilenc alkalommal sikerült az ugoccai választók bizalmát elnyerniük.

Szembetűnő, hogy lényegében sem a Lónyayaknak, sem a Perényieknek nem sikerült pozíciókat szerezniük Ung megyében. Mindössze Lónyay Sándor kapott másfél évre bizalmat az ungiaktól egy időközi választás során. Ennek legfőbb oka abban kereshető, hogy a megyét egy olyan ungi születésű család-hálózat irányította, amelyet egy „külsős” érdekérvényesítő körnek megbontani igen nehéz volt. Ezt a helyi rokoni hálót valójában három család alkotta. A gr. Török, a gr. Sztáray és a Kende család a megyének összesen 7 politikust adott a tárgyalt időszakban. A főispáni tisztséget 40 évig, az alispánit pedig 22 esztendőn át tartották a kezükben. A 14 választás közül pedig 11 alkalommal legalább egy tagja a rokoni hálóznak sikert aratott. Tanulságos azonban, hogy a megye határait sosem lépték át és nem vállaltak politikai funkciót a régió más megyéjében, sőt meglehetősen féltékenyen figyelték a Lónyayak sikeres érdekérvényesítő tevékenységét.

A kiterjedt főnemesi családhálózatokon kívül a köznemesség is törekedett arra, hogy az adott megye irányítása szempontjából fontos politikai tisztségeket szerezzen meg és tartson hosszabb ideig befolyása alatt. Beregben például a felvidéki választókerületet mintegy 15 évig az egymással szoros rokoni kapcsolatban álló, helyi kötődésű Buday, Morvay és Abonyi családok egy-egy tagja képviselte az országgyűlésen. Máramarosban a Szaplanczay-Kricsfalusy-Vincz rokon családok néhány év kivételével 1865 és 1901 között mindig küldtek képviselőt a törvényhozásba, sőt időnként a fő- és alispáni széket is megszerezték.

A családi stratégiákról szólva a konkrét példák említése után érdemes néhány szoros rokoni kapcsolatot általánosan is szemügyre vennünk. A főispáni, az alispáni és a képviselői állás esetében meglehetősen nagy családi folyamatosságot sikerült kimutatnunk. A dualizmus öt évtizede alatt a jelenlegi ismereteink szerint 11 olyan eset fordult elő, hogy mind az apa, mind pedig a fiú e három tisztség valamelyikét birtokolta (22 fő, a teljes személyi kör 14,3%-a). További hat esetben viszont két testvér ért el „politikai” pozíciót a tárgyalt időszakban (10 fő – 6,5%). Igazán reális képet azonban csak akkor alkothatunk, ha a reformkorra is kiterjesztjük figyelmünket, hiszen számos esetben az édesapa még az 1830–40-es években játszott fontos szerepet az adott megye életében. Ennek eredményeképpen újabb 18 olyan személyt találtunk, akinek az apja vagy valamelyik testvére ugyancsak főispán, alispán vagy követ volt a reformkorban. Összesen tehát a régió elitjének legalább egyharmadáról elmondható, hogy apja vagy testvére pályáját követte e három tisztség valamelyikén. Eredményeink egyrészt az elit zártságára, meglehetősen szűk rekrutációs bázisára utalnak, másrészt mutatják az elitcsaládok hatékony

önrekrutációs képességét is a helyi politikában döntő befolyással járó posztok betöltésekor. Megállapításainkat jórészt megerősítik a Veszprém megyei politikai elitről készített úttörő jelentőségű vizsgálat eredményei is.⁹

Látszólag tehát kutatásunk arra az eredményre vezetett, hogy a korszakról készült szépirodalmi alkotások (elsősorban Mikszáth, Eötvös Károly és Krúdy írásaira gondolunk) által tükrözött képnek megfelelően a politikai tisztségek elosztásában és a fontos döntések meghozásában a rokoni kapcsolatoknak szinte kizárólagos szerepük és elsőbbségük volt. Árnyaltabb képet kapunk azonban, ha az egyes családtagok politikai magatartását közelebbről is megvizsgáljuk, illetve felkutadjuk a családokat esetlegesen megosztó belső ellentéteket. Munkánk során ugyanis több olyan ellenpéldára bukkantunk, ahol a rokoni kapcsolatokkal szemben más kötődések kerültek előtérbe.

1872-ben a máramarosszigeti kerületben a helyi balközép párt a korábbi képviselő, a népszerű Szaploneczay József fiát, Miklóst jelölte. Az ellenzéki kampányt Várady Gábor, az országosan is nagy elismertségnek örvendő és már több alkalommal egyhangúlag megválasztott máramarosi honatya irányította. Csakhogy a kormány Szaploneczay ellen Várady vejét, Hieronymi Károlyt (a későbbi minisztert) léptette fel. Várady rokoni és politikai kötődése tehát szembe került egymással. Végül nyílt levélben tudatta a megye polgáraival, hogy nem lép vissza a küzdelmektől és kitart pártja jelöltje mellett. Várady visszaemlékezésében azonban arról számol be, hogy ezzel a döntésével évekig tartó családi feszültséget okozott.¹⁰

1905-ben az alkotmányos belpolitikai válság napjaiban a parlamenti többség és költségvetési felhatalmazás nélkül működő Fejérváry-kormány („darabont-kormány”) több más megyéhez hasonlóan Ung megye élére is új főispánt nevezett ki. Bernáth Zsigmond főispánt azonban a megye nem volt hajlandó beiktatni és megtagadott tőle mindenféle együttműködést. A kormány választása pedig feltehetően éppen kiterjedt családi kapcsolatai miatt esett rá. A Bernáth család valóban igen ismert volt Ungban: a 14 rendes képviselőválasztásból hét alkalommal a nagykaposi kerület a család valamely tagját (például a kinevezett főispán apját és nagyatyját) juttatta az országgyűlés falai közé. A családi kapcsolatok azonban nem oldhattak meg mindent. A főispán elleni tiltakozás legfőbb szervezője ugyanis éppen sógora, Csuha István szobránci nagybirtokos, a megyei alkotmányvédő bizottság elnöke volt.

Figyelemre méltó módon alakult az egyes Lónyay családtagok politikai magatartása is. Lónyay Menyhért miniszterelnök 1872 végén bekövetkező bukásáig teljesen egységes volt a család, a három testvér (Albert, János és József) egyöntetűen sorakozott fel bátyjuk, és ezzel együtt a Deák-párt politikája mögé. Menyhért távozását követően azonban egymástól eltérően viselkedtek. Albert azonnal lemond

9 Veszprém megyében az 1848 előtti másfélszáz évben 26 család osztozott a meghatározó posztokon, 1867 után a vezető családok száma tízre szűkült. A dunántúli megyében azonban nehezebbnek bizonyult a családi érdekérvényesítés a kiegyezést követően: meglehetősen ritka volt, hogy egyszerre ketten is hivatalhoz jutottak egy családon belül (igaz, a szerző részben más tisztségeket vizsgált). Lásd Hudi 1995: 36 és 51–52.

10 Várady 1895: 110. A választáson végül az ellenzéki jelölt győzött.

dott ugocsai főispánságáról, János sem vállalt többé mandátumot. József viszont Menyhért többszöri győzködése ellenére is képviselő maradt, sőt az 1875. évi fúziót követően a szabadelvű pártnak lett a tagja. Menyhért ellenben a mérsékelt ellenzékez csatlakozott és a képviselőházban meglehetősen keserűséggel szemlélte a „túloldalon” politizáló testvérét: „Józsi pedig, kit a Házban hónapok előtt nem láttak, most valóságos szavazó rezerv [tartalék], a gangon ül és csak szavazni jön be, még ebédjét is mulasztja, ha kell.” – írta Albertnek a gazdasági kiegyezés megújításáról folytatott élénk vita napjaiban.¹¹

Idővel János is elkezdett közeledni – gyaníthatóan adósságai miatt – a Tisza Kálmán vezette kormányzathoz, amely azt eredményezte, hogy Tisza 1877-ben máramarosi főispánnak nevezte ki őt. Látható tehát, hogy a politikai meggyőződés, illetve az anyagi megfontolások még a Lónyay család esetében is lazítottak a szoros rokoni összetartáson.

BARÁTOK ÉS ISMERŐSÖK

A helyi politikai elitbe való bekerülésre nem csak a családi kapcsolatok révén kerülhetett sor. Legalább ilyen jelentős szerepet játszhatott a különböző társadalmi szervezetekben vállalt tagságokon keresztül szövődő ismeretségek, barátságok rendszere is. Itt elsősorban a különféle helyi szintű egyesületek belső életére gondolunk. Tanulmányunk azonban ezen a ponton csupán néhány „árulkodó” jelzésre alapozott sejtést fogalmazhat meg, hiszen a politikai élet e külső szemlélők elől elzárt terepéről végképp kevés információ maradt ránk. Ráadásul e rejtett viszonyok feltérképezését az is nehezíti, hogy még e határszéli megyékben is legalább egy tucat egyesület működött egyidejűleg, és a helyi közéleti történések szinte bármelyik egyesületet átpolitizálhatták. Mégis, a forrásadottságok két olyan egyesülettípust jelölnek ki számunkra, melyek viszonylag hosszabb fennállásuk és tagságuk vegyes foglalkozási összetétele révén elvben lehetőséget kínálnak az érdekkijáráshoz (esetünkben a politikai döntéseket formálisan vagy informálisan befolyásoló személyek körébe való bejutás) tanulmányozására. Az általában közvetlenül a választások előtt szerveződő politikai körök (pártok) ugyanis egyrészt rövid életűek voltak, másrészt csupán egy közös ügy sikerre juttatására szerveződtek. A képviselőjelöltek kiválasztása a legtöbb esetben ekkorra már megtörtént, a helyi párt feladata a jelölt győzelemre segítése volt.¹² A különféle szakegyletek (pl. tanító- és iparosegyletek) pedig homogén összetételük folytán legfeljebb csak saját szakmájukon belül tették lehetővé a tagoknak érdekeik kijárását, de a helyi közéletben rendszerint politikai relevanciával nem bírtak (nem biztosítottak lehetőséget a helyi vezetőréteggel való intézményes kapcsolattartásra).

11 Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1878. febr. 22. MOL, P. 470. 2. cs.

12 A korabeli megyei és választókerületi pártok, valamint a politikai egyletek kiváló jellemzését adja: Szabó 1992: 213–226.

A megyei kaszinók és a szabadkőműves páholyok viszont a helyi politikai, gazdasági és kulturális elit tagjainak jelentős részét magukban foglalták, teret biztosítva egyrészt a közélet eltérő területeiről érkező információk cseréjének, másrészt a személyes ismeretségek, befolyásos kapcsolatok kiépítésének. E két intézmény vizsgálatát elvben az is könnyíti, hogy régióink minden megyéjében megtalálhatók voltak. Csakhogy a rendelkezésünkre álló források (a helyi sajtó, hivatalos levéltári iratok stb.) csak ritkán utalnak az egyesületek belső viszonyaira. A régióból mindössze a Bereg Megyei Kaszinó történetéről rendelkezünk bővebb információkkal, ám a tagság pontos összetételéről nincsenek adataink. Ami tudható a kaszinónak emléket állító munkából, hogy a száz és kétszáz közötti tagot számláló egyesületnek szinte a teljes megyei vezető réteg a tagja volt. Az évek során a kaszinó tisztikarában öt főispán, négy alispán és kilenc országgyűlési képviselő biztosan helyet foglalt, de vármegyei jegyzők, főszolgabírók, tiszti ügyészek, orvosok, nagybirtokosok szintén vezető tisztségeket töltöttek be az egyesületben. A személyi kérdések általában már a kaszinói társalgások során eldőlték, amelyeket a hivatalos vármegyei tisztújítás lényegében csak szentesített. Éppen ezért okozhatott kisebb válságot a kaszinó életében a századfordulón az, hogy az adott megyei tisztújításon nem a kaszinó „jelöltje” nyerte el a főügyészi tisztséget.¹³ Feltehetően hasonlóan zajlott az Ungvári Társaskör belső élete is. Az 1875-ben alakult egyesület 136 alapító tagja között a fő- és alispánt, a főügyészt, valamint több képviselő és szolgabíró nevét is ott találjuk. Mellettük azonban – és ők alkották a többséget – számos vezető helyi értelmiségi (pl. iskolaigazgató, tanfelügyelő, főorvos) és nagybirtokos is belépett a körbe, amellyel így az egyesület az érdekkijárási egyik legfontosabb terepévé válhatott.¹⁴

A helyi lakosság – de az utókor is – még kevesebbet tudhatott a szabadkőműves páholyok működéséről. A megyei sajtó ugyan általában beszámolt a páholyok megalakulásáról, azonban e sajátos egyesülettípus életéről annak zárt működése miatt csak ritkán – például egy-egy jótékonyági akció alkalmával – értesülhetett az olvasó. Viszont a kutatások azt mutatják, hogy a helyi politikai élet informális irányításában jelentős szerephez jutottak ezen egyesületek.¹⁵

A *Máramaros* című lap a megyében létesült Tisza páhollyal kapcsolatban külön hangsúlyozta, hogy a szabadkőművesi mozgalom célkitűzéseinek megfelelően „ezen intézmény sem vallással, sem politikával nem foglalkozik, s hogy létének fő célja: jótékonyág gyakorlása”.¹⁶ Ha azonban szemügyre vesszük a páholytagok névsorát, ettől eltérő benyomásunk támad. 1879-ben például a 46 tag között a megyei és állami hatalom „képviselőjében” hét bírót, két ügyészt, egy polgármestert, két országgyűlési képviselőt, valamint több jegyzőt és szolgabírót találunk. Mellettük a páholy rendezvényein hat tanár, négy ügyvéd, valamint mérnökök,

13 Kozma 1941: 129. Egy év múlva a kaszinónak sikerült a csorbát kiköszörölni.

14 Az Ungvári Társaskör engedélyezési kérelme, 1875. október 1. MOL, K 150-1879-III-4-55869. 744. cs.

15 Lásd például Debrecen politikai élete kapcsán: Szabó 2000; Irinyi 2002: 291–297.

16 *Máramaros* 1877. 01. 20.

kereskedők, gyógyszerészek (stb.) foglaltak helyet. A rendszeres összejövetelek a tagoknak különleges alkalmat biztosítottak saját céljaik elérésére. A páholy falainak oltalmában vagy a rendezvények után lefolyt közös vacsorákon ugyanis sokkal egyszerűbben és közvetlenebbül lehetett elintézni a különféle személyes természetű ügyeket, illetve megvitatni az éppen aktuális országos és megyei problémákat. A tagokat itt elsősorban nem a rokoni és társadalmi („világi”) szálak fűzték össze, hanem elvben a testvériesség magasztos érzése és a közös szertartások. Ha ez nem is valósult meg maradéktalanul a gyakorlatban, a páholy tagjai számára olyan fórumot biztosított, ahol rangtól, vagyontól és foglalkozástól függetlenül beszélhettek egymással és értékes információkhoz juthattak.

A helyi páholyok közvetítő és érdekkijáró szerepét a Bereg megyében működő Világosság páholy egyik tagja is elismerte levelében: „a szabadkőművesi kötelék a társadalmi élet minden rétegébe beleágazott, több országgyűlési képviselő, a megyei életből főjegyző, aljegyzők, ügyész, szolgabírák, számvevő, a köztörvényszékből több bíró, a királyi ügyész, továbbá a királyi közjegyző, Beregszász és Munkács városok több tisztviselője, számos ügyvéd, orvos, gyógyszerész, vasúti tisztviselő, gazdatiszt, erdész voltak a páholy tagjai s munkánkban ezek által részt vett a szellemi közélet vidéki munkás osztálya és részben a gentry is”. A probléma azonban éppen a páholy nagyfokú közéleti beágyazottságából eredt, ugyanis az ebből fakadó személyes előnyöket egyre többen igyekeztek kiaknázni: „megrontotta szövetségünk életét sok oly egyén befogadása, kik behatolni csak azért vágytak, hogy a világi életben befolyásos tagtársak körébe és közelébe bejuthassanak s maguk részére sok esetben nem érdemelt előnyt vagy állást szerezzenek; elhallgatott eme céljuk elérése után pedig egyszerűen háttal fordítottak az oszlopoknak.” A levélíró látván a szabadkőművesi morál folyamatos lazulását, mégsem arra a következtetésre jutott, hogy a páholyoknak nagyobb távolságot kellene tartania a politikától. Csupán azt hangsúlyozza, hogy jól meg kell válogatni, hogy a páholy kiknek a boldogulása érdekében fejt ki befolyását. A rossz anyagi helyzetben lévő és kedvüket veszített, ám megbízható és becsületes tagok megsegítésére továbbra is a már régóta működő gyakorlat folytatását javasolta: „[a fásultság, a vagyontalanság] pótolható lenne az által, ha figyelem fordítatnék reá, hogy a munkás és készült egyének a tagtársi befolyás által a közéletben hivatalok elnyerése és előmenetel, valamint jogosult anyagi törekvéseik előmozdítása útján támogatást nyerjenek”.¹⁷

Egy ellenpélda sajátos módon ugyancsak a páholyok politikabefolyásoló szerepére világít rá. Az ungvári Egyenlőség páholyról az országos központ vizsgálata 1874-ben éppen azt állapította meg, hogy a páholy működéséről azért tudnak kevesen a megyében, mert nem törekedett a megyei elit széleskörű megnyerésére és így a helyi közéletre gyakorolt befolyása is csekély mértékű. „Közöttük csakis egy orosz [ruszin] és egy vagy két német származású egyén található, politikai árnyalatra nézve is a páholy leginkább ellenzéki tagokból áll, a szövetség szent céljainak fognak szolgálni, ha jól megválogatva más nemzetiségbeli és más politikai árnyalatú

17 Hunyady Béla levele a Szövetség Tanácsának, 1881. december 20. MOL, P. 1082. 9. t. 5. cs. X. Világosság páholy, Beregszász.

befolyásos egyéneket fognak a szabadkőművességnek megnyerni.” – szólta a tanács.¹⁸

Az 1903-ban Munkácson megalakult Hegyvidék páholy 1909. évi jelentésében célként ugyancsak a nagyobb közéleti befolyás kiépítését tűzte ki a maga számára. A szabadkőművesi eszmék terjesztése és a páholytagok akaratérvényesítő erejének a növelése érdekében elhatározták, hogy minden városi és megyei kérdést először a páholy rendezvényein tárgyaljanak meg, valamint hogy segíteni fogják egymást az előrejutásban a városi és a megyei intézményekben.¹⁹

Fontos hangsúlyoznunk, hogy kutatásaink szerint a századfordulóra megváltozott a helyi páholyok összetétele. Legalábbis abban az értelemben, hogy a politikai elit tagjai – nyilván nem függetlenül a szabadkőművesi mozgalom radikalizálódásától – már többnyire távolmaradtak a páholyok munkájától.²⁰ Ez tehát azt jelenti, hogy a páholyok politikai döntéseket befolyásoló, illetve rekrutációs szerepe jelentősen lecsökkent. A Hegyvidék imént említett példája is inkább csak a páholy törekvését, vágyát jelzi egy ilyenfajta szerepre, nem mellékesen éppen a taglétszám fogyásának a megállítása érdekében.

HÍRES IDEGENEK ÉS BEFOLYÁSOS ISMERETLENEK

A rokoni kapcsolatok és a politikai súllyal rendelkező önszerveződések döntő szerepét a politikusi utánpótlás biztosításában (az elitek természetéből fakadóan) általánosnak mondhatjuk földrajzi helytől és időtől függetlenül. Harmadikként azonban egy olyan rekrutációs technikát kívánunk bemutatni, amelyet – szervezettsége és az előfordult esetek nagy száma miatt – a régióra jellemző sajátosságának gondolunk.

Kutatásunk – egy itt nem részletezhető fejezete – kiterjedt annak elemzésére is, hogy milyen eszközöket vett igénybe maga a megye, illetve annak elitje a helyi érdekek érvényre juttatása érdekében illetve, hogy ezt vajon milyen hatékonysággal tehetta az országos politika irányában. Most mindezt, tehát lényegében a lokális és a nagypolitika viszonyát, a képviselők megválasztásán és a főispánok kinevezésén, azaz a helyi politikai elit kiválasztódásán keresztül igyekszünk megvilágítani. Korszakunk öt évtizede alatt természetesen számos olyan helyi ügy volt, amely

18 Ivánka Imre ellenőri jelentése, 1874. január 17. MOL, P. 1082. 7. cs. XVIII. Egyenlőség, Ungvár.

19 A Hegyvidék páholy jelentése az 1909. évről, 1910. január 21. MOL P. 1083. 38. t. 131. cs. LXXV. Hegyvidék páholy, Munkács. A páholyok tudatos döntésbefolyásoló stratégiájára máshol is találhatóunk példát. A debreceni Haladás 1904-ben így tudósította a központot: „Hogy páholyunk ez év folyamán is mennyire részt vett a társadalmi és közéletnek szabadkőművesi szellemében való irányításában, mutatja, hogy a városi tisztújítás alkalmával a polgármestertől kezdve a jegyzőig csaknem az egész tisztikar a testvérek sorából került ki.” Idézi: Szabó 2000: 174.

20 Megállapításunkat az országos vizsgálat adatai is megerősítik: A páholytagok között az állami és helyi tisztviselők aránya 10–11% körül mozgott a korszak egészét tekintve (a képviselőket a vizsgálat külön kezelte). Arányuk 1915-ig fokozatos csökkenést mutat és csak a világháború idején nőtt ismét (feltehetően azért, mert a páholyok komoly karitatív funkciókat vállaltak magukra, amelyeket a helyi tisztviselők is támogattak). Lásd részletesen Hass 1974; Gál 1987.

megoldásához a régió megyei országos (kormányzati) segítséget igényeltek. Ezek közül csupán azokat emeljük ki, amelyek hosszabb távon is meghatározták az adott megye elitjének összetételét és politizálását.

Ugocsa és Ung megyék esetében egy-egy évtizedes sérelem vált a politikai magatartást és a közéleti gondolkodást leginkább formáló tényezővé. Tisztában volt ezzel a helyi elit egésze, és az is, aki be kívánt oda kerülni. Ugocsa megye számára közigazgatási önállóságának visszaszerzése, majd annak megtartása vált a politikai cselekvés szinte kizárólagos meghatározójává. A kis Ugocsa közigazgatási függetlensége ugyanis az egész korszakban kérdéses volt. Az állam központosító törekvései és racionális takarékosági megfontolások egyaránt a megye feldarabolását és beolvasztását valószínűsítették. A megye és politikai eliteje azonban mindvégig képes volt ellenállni a sorozatos kísérleteknek, pontosabban egy mindenki által hallgatólagosan elfogadott kompromisszum született. Lónyay Albert főispán lemondása után ugyanis először Egry Károly alispán, kormányzó alispánként igazgatta a megyét (1872 és 1876 között), majd pedig a kormány 1896-ig a mindenkori beregi főispánt tette meg Ugocsa élére, ám a megye megőrizhette területi önállóságát és saját tisztikarát. A hetvenes évektől kezdve az ugocsai elit lényegében mindent annak rendelt alá – jól felfogott egzisztenciális érdekből is –, hogy megyéjét megmentse a beolvasztástól.

Bereg és Ugocsa megyék családi, gazdasági és intézményi kapcsolatok révén szoros összeköttetésben álltak egymással, ennek ellenére a kormány döntése rontott a két törvényhatóság viszonyán. A *Bereg* című lap például a történeteket fölnyesen eképp kommentálta: „E szomorú valóságnak előbb vagy utóbb bekövetkeztét előre lehetett és lehet látni [...] Területén »tabula rasa«-ként új megyét alakítanak, nem akarva követnie kell a »siami ikrek« példáját, csatlakozva Bereghez. Vagy ha ez nem tetszik neki, úgy középkori barbár szokásként felnégyeltetik három darabba: lesz Bereg is, Szatmár is, Máramaros is, de Ugocsa többé nem.”²¹ Rendszerint Bereg játszotta a vezető szerepet, ám azt is tudjuk, hogy a területrendezések során e megye függetlensége is többször veszélybe került.

Ugocsa 1896-ban Lónyay Sándor lemondásával nyerte vissza közigazgatási önállóságát, a távozó főispán maga is többször szorgalmazta a szétválást: „Ugocsa kis területe ellenére oly nagy elszegényedett intelligenciával bír, annyi jogos és jogosulatlan aspiráció vár ott kielégítést, hogy az ebből származó egyenetlenkedések a legélesebb figyelmet igénylik, az a csekély költségtöbbletet, mely egy külön főispáni állás szervezésével az államkincstárra hárulna, dúsan kamatozó fedezetet talál az okvetlenül nyilvánulandó előnyökben” – írta már 1894-ben a belügyminiszternek.²²

²¹ *Bereg* 1876. 09. 03.

²² Lónyay Sándor jelentése a belügyminiszternek, 1894. jún. 5. MOL, K. 148-1894-III-2526. 163. cs. A miniszter végül a „változott viszonyokra” tekintettel javasolta önálló főispán kinevezését. A Katolikus Néppárt szervezkedése a régióban, a nemzetiségek századfordulós mozgolódásai, illetve a kivándorlás erősödése fokozottabb ellenőrzést igényelt a központ részéről. A régió társadalmi és politikai feszültségeiről részletesen: Mayer 1977.

Ugocsa függetlenedése viszont azzal a következménnyel is járt, hogy az elkövetkező 15 évben olyan főispánok kerültek a megye élére, akik semmilyen, vagy csak csekély kötődéssel rendelkeztek, számukra az ugocsai poszt csupán egy átmeneti állomáshely volt. Továbbá a megye és a kormányzat között kialakult kompromisszum részeként Ugocsa csak elvétele (mindössze két alkalommal) választott ellenzéki képviselőt, nem vett részt az 1905–06-os alkotmányjogi válság nyomán kibontakozó vármegyei ellenállásban sem és mindig lelkes örömmel fogadta a legtávolabbról is oda kinevezett főispánokat. Erre számos példát találhatunk a helyi sajtóban. „Egyénisége még ismeretlen előttünk, de hisszük hogy az a bizalom, melyből kifolyólag a magyar kormány által magas megbízatását nyerte garanciát képez arra a bizalomra és szeretetre, melyet most előlegzünk” – üdvözölte Ugocsa első „saját” főispánját, Vincz Gyulát a megyei lap.²³

A megye passzivitását az 1905–1906-os válság során a helyi újság azzal indokolta, hogy ez a kis megye nem engedheti meg magának azt a luxust, hogy nem iktat be egy új főispánt, hiszen ezzel feladná azt a jogát, amelynek visszaállításáért korábban annyit küzdött, ráadásul történetesen az új főispán ismét az ősi Perényi családból származik. A lap azonban kénytelen volt elismerni, hogy br. Perényi Péter nem a megyében nőtt fel, különösebben nem ismerős e vidéken.²⁴

A válság megoldódásával hatalomra került koalíciós kormány ugyancsak egy „befolyásos ismeretlent” emelt a főispáni székbe ifjabb Ugron Gábor személyében. A huszonhat éves ifjú az azonos nevű vezető ellenzéki politikus fia volt. Erdélyben született, a jogi egyetemet a fővárosban és külföldön végezte el, végül Maros-Torda megye főszolgabírója volt egészen ugocsai kinevezéséig. Mint látható, Ugocsához semmi sem kötötte őt, nem véletlen, hogy a kinevezést lelkesen üdvözlő helyi lap is csak az édesapa érdemeit tudta hangoztatni: „Mi is csak azt mondhatjuk, amit az üdvözlések során az ünnepnap szónokai több ízben hangoztattak, hogy nem kell jobb ajánlólevél ifj. Ugron Gábornak annál, hogy Ugron Gábornak hívják”.²⁵

A tudatosan vállalt megadó alázat azonban – azon a nem elhanyagolható eredményen kívül, hogy Ugocsa függetlensége megmaradt – a megye számára különösebb haszonnal nem járt. Az egymást váltó főispánok e poszton csak megpihentek, és a vidék fejlesztése érdekében nem sokat tettek. Az első önálló főispán két év múlva meghalt, a korábban pénzügyminiszteri fogalmazóként dolgozó Perényi Pétert négy hónap múlva a politikai változások sodorták el, a koalíciós kormány bukásakor távozó Ugron intézkedéseinek mérlegét pedig 1910-ben a helyi sajtó így összegezte: keveset tartózkodott a megyében, melynek fő oka az volt, hogy 1907-től a távoli szülőföld, Maros-Torda főispánja is lett, így Ugocsával csak mellékesen foglalkozott. Igaz, megővta a megyét az ismételten felvetett területrendezéstől, elősegítette a helyi vasutak építését és kijárt egy új szolgabírói állást.²⁶

23 *Ugocsa* 1896. 03. 01.

24 *Ugocsa* 1905. 12. 03.

25 *Ugocsa* 1906. 05. 13.

26 *Ugocsa* 1910. 02. 13.

A megyei közigazgatás életében végül az 1910-es esztendő hozott fordulatot. Becsky Emil személyében egy olyan főispánt sikerült találni, aki jó nagypolitikai kapcsolataival mellett erős helyi kötődéssel is rendelkezett.

A megye életben maradási stratégiájára a képviselőválasztások is szolgáltattak példát. 1904-ben időközi választásra hívták a szavazásra jogosultakat Ugocsa központjában, Nagyszőlősön, hogy a lemondott képviselő helyére újat válasszanak maguknak. A helyi szabadelvű párt elnöke Sándor Jánost ajánlotta hivatalos jelöltül. Az ott semmilyen kötődéssel sem rendelkező Sándor váratlan felbukkanása feltehetően ismét a ki nem mondott kompromisszum része volt. Egyrészt Sándort – Tisza István miniszterelnök sógorát – két hónappal korábban belügyi államtitkárnak nevezték ki, ám ekkor nem volt képviselő, a parlamenti szokásjog pedig azt diktálta, hogy igyekezzen ezt pótolni valamelyik időközi választáson. Másrészt a megyei elit egy része is úgy gondolta, hogy nyerhet az ügyön, hiszen Ugocsa befolyása nőhet, valamint anyagi többlettámogatást is reméltek a kormánytól: „Önerőnk nem csak a kivitelhez, de a kezdéshez is kevés. Nekünk a tevékenység alapfeltételeit az államtól kell kapnunk.”²⁷

A helyi elit egy másik csoportja azonban valószínűleg nem értett egyet azzal, hogy egy idegen politikus képviselje az érdekeit (éppen elég sok negatív tapasztalattal rendelkeztek erről), ezért egy ismert helyi földbirtokost indított szintén szabadelvű programmal, az ellenzéknek pedig ugyancsak egy helyi jelöltje volt. A szavazás ennek ellenére Sándor győzelmét hozta. A helyi lap szinte megváltásként értékelte az államtitkár sikerét: „Szinte érezzük már a hajnal hasadását, a derengését annak a fényes napnak, amely Ugocsa felett feltűnni fog. Meg lesz nekünk mutatva a boldogulás iránya, meg lesz nekünk adva a mód törekvéseink megvalósításához. Vetettünk s megérdemljük, hogy arathassunk.”²⁸ A messziről jött befolyásos politikushoz fűzött vérmes remények ekkor sem teljesülhettek, hiszen a Tisza-kabinet hamarosan lemondott, a képviselőházat pedig egyévi működés (vagy működésképtelenség) után feloszlatták.

Az öt évtized alatt mindössze egy olyan sikeres akcióról tudunk, amikor az ugocsai elit (vagy annak egy része) átmenetileg szembehelyezkedett a központi akarral. 1896-ban Szentpály Jenő, aki korábban már kilenc évig képviselte Ugocsa tiszántúli kerületét, szeretett volna visszatérni az országos politikába. Szentpály a megyében született, itt volt földbirtokos és főjegyző, majd kataszteri igazgató, családi összeköttetései révén pedig jó helyi kapcsolatokkal rendelkezett. Már 1892-ben is vissza akart kerülni a képviselőházba, ám ekkor a kormány és pártja lebeszélte erről. Osztálytanácsosi állást helyeztek kilátásba számára, ha átengedi biztosnak tűnő helyét Teleszky István igazságügyi államtitkárnak. Szentpály viszont 1896-ban már nem várt tovább a megígért állásajánlatra, hanem hivatkozott egy szóbeli ígéretre, mely szerint korábbi segítségéért cserében Teleszky nem indul itt a következő választáson. Másrészt ezúttal több befolyásos személy is kiállt mellette: „miután a miniszterelnöknek csak egy szavába kerül, hogy Telesz-

27 *Ugocsa* 1904. 01. 10.

28 *Ugocsa* 1904. 01. 17.

kynek más kerületet adjon[...] ne vegye rossz néven édes Bánffy, ha e kéréssel alkalmatlankodom” – írta például Bánffy Dezső kormányfőnek Teleki Gusztávné Kállay Gemma, Szenpály rokona.²⁹ A főispán már előre félt a két szabadelvű jelölt harcától. Az ügy azonban megoldódott: Teleszky végül elállt a megmérettetéstől és Szenpály egyhangúlag győzött. Ebben az esetben tehát a rokoni nyomásgyakorlás erősebbnek bizonyult a megye nehezen érvényre juttatható érdekeinél.

Ung megyének is volt egy időről-időre hangoztatott ősi sérelme. 1875-ben ugyanis a kormány úgy intézkedett, hogy – más intézményekhez hasonlóan – az ungvári törvényszéket Beregszászba helyezi át. Ettől kezdve a megye vezetői mindent megtettek a megyék rangját jelző törvényszék visszaszerzésért, az ungvári kerületben pedig csak az a jelölt számíthatott sikerre, aki választási beszédének középpontjába ennek a sérelemnek az orvoslását helyezte. A legnagyobb csalódást az okozta az ungi elit számára, hogy éppen a megyevédő hírében álló Tisza Kálmán-féle kormányzat hozta meg e döntést: „ez által Ung megyén és annak szervezésén éppen a jelen alkotmányos korszakban oly mély seb üttetni céloztatik, milyentől e megyét és várost még az abszolút korszak is megkímélte”. Az ungiak számos indokkal igyekeztek alátámasztani a központi döntést megkérdőjelező álláspontjukat, végső érvként azonban rendszerint a szomszédos Beregszász fejletlenségét hozták fel: „a csupán földműveléssel foglalkozó s ingatlanokbani vagyonszáma mellett is semmi tekintetben előre nem haladó Beregszász várossal párhuzamba nem állítható Ungvár városa”, továbbá „Beregszász távolról sem felelhetne meg a kijelölt célnek. Eltekintve ugyanis primitív állapotától és a fejlődés lehetőségeinek feltételeit kizáró mostoha helyzetetése s kedvezőtlen körülményeitől...” a legtöbb ungi településtől még igen messze is található.³⁰

A két megye viszonyát az ügy hosszú időre megrontotta, az ungi főispán még két évtizeddel később is elmarasztalóan írt Beregszászról és a befolyásos Lónyay családról, amelynek tagjait a döntés mögött sejtette: „a régi múltban, nevezetesen a Lónyay aera alatt, nevezett államférfiú Ung vármegyét és a 14 ezer lakost számláló Ungvár városát törvényszékétől, pénzügyigazgatóságától és több kisebb hivataloktól megfosztotta, a törvényszéket és a pénzügyigazgatóságot a falu, de legfeljebb mezőváros jellegével bíró Beregszászba helyezte át, ami megyszerte a legnagyobb elkeseredést szülte”.³¹

Úgy tűnik, hogy a Lónyay család érdekérvényesítő stratégiája ezúttal is hatékony volt, az ungi elit minden erőfeszítése ellenére sem tudott változtatni a kialakult helyzeten: „A törvényszék hiánya az igazságszolgáltatás egyik botrányköve, melynek visszaállítását 34 éven át felterjesztésekkel, feliratokkal, mintegy 15 ízben felküldött küldöttségekkel még annyi áldozatok árán sem voltunk képesek

29 Teleki Gusztávné Kállay Gemma a miniszterelnöknek, 1896. ápr. 25. MOL, K-26. 1895/38. 341.cs. I. rész

30 A megye tiltakozó feliratai megtalálhatóak: MOL, K. 26. 1875-VIII-1449. 99. cs.

31 Török József főispán jelentése a miniszterelnöknek, 1895. július 8. MOL, K. 26. 1895/38. 342. cs. II. rész.

elérni” – összegezte a megye akaratérvényesítő próbálkozásainak sikertelenségét az alispán 1911-ben.³²

A megye valóban mindent megtett, három alkalommal is megpróbálkoztak például azzal, hogy az éppen aktuális igazságügy minisztert valamelyik ungi választókerületben mandátumhoz juttassák a törvényszék visszaszerzése érdekében. Az ungváriak már 1887-ben megkísérelték az akkori igazságügyér, Fabinyi Teofil jelölését, de ő visszautasította ezt. A főispán 1896-ban is azt tartotta volna célravezetőnek, ha a minisztert vagy államtitkárát kérik fel az indulásra, de végül ebből sem lett semmi. Az áhított cél eléréséhez 1906-ban került a legközelebb az ungi elit: Polónyi Géza miniszter elfogadta a felkérést, akit a kerület egyhangúlag meg is választott. A siker felett érzett örömeinek az *Ung* című lap így adott kifejezést: „Evvél a választással új idők szele áradt friss fuvallattal Ungvár falai közé. A régi rendszert egy lehelettel elfújta és föllebbentette szemeink előtt a jövőendő fátyolát. Kékkárpitos tavaszi ég derül fejük felé s e gyönyörű kikeletben ujjongó szívvel köszöntjük a Megváltást.”³³

A városba érkező újdonsült igazságügyér határozottan meg is ígérte a törvényszék visszaállítását, ám bejelentette, hogy az ungvári helyett egy fővárosi mandátumot fogad el. Maga helyett a megyében teljesen ismeretlen, de 14 éve ellenzéki képviselőtársát, Visontai Somát ajánlotta. Az ungváriak elfogadták a kompromisszumot és ügyük sikere érdekében Visontait is hamarosan egyhangúlag megválasztották. Reményük azonban gyorsan szertefoszlott, mert Polónyi – akit a helyi lap egyenesen „az új idők apostolának” nevezett – korrupciós gyanúba keveredve 1907 elején kénytelen volt lemondani posztjáról. Visontai 1910-ben pedig jobbnak látta, ha meg sem próbálkozik az újraindulással.

Hasonló érdekérvényesítő törekvések mutathatók ki a máramarosi elit magatartásában is, bár ebben a megyében – ellentétben Unggal és Ugocsával – egyetlen olyan jól megragadható cél nem létezett, melynek elérése kizárólagosan meghatározta volna az elit gondolkodását és cselekvését. Mégis, talán itt volt a legerősebb az a szándék, hogy a megye boldogulását országosan ismert („híres”), ám többnyire helyi kötődésekkel nem rendelkező személyek, illetve befolyásos kapcsolatokkal bíró „ismeretlenek” megválasztásához kössék. Ez látszólag sikerült, hiszen a megye a korszak második felében öt államtitkárt adott az országos politikának, de megválasztott például két neves író is. Itt jutott mandátumhoz Szalavszky Gyula belügyi, Fejér Miklós földművelésügyi, Nagy Ferenc kereskedelemügyi és Vadász Lipót igazságügyi államtitkár, valamint a megye főispáni székéből ült át íj. Perényi Zsigmond is a belügyminisztérium államtitkári székébe.

A régió megyéi közül talán Máramaros számított a legfejlettebbnek viszonylag számottevő polgársága és szélesebb értelmiségi rétegének köszönhetően. A megye presztízsét katonai jelentősége, a területén található királyi erdőségek és sóbá-

32 Lőrinczy Jenő alispán gr. Sztáray Gábor ungi főispánhoz, 1911. március 6. MOL, K. 148. 1911-III-366. 366. cs. Az egymást követő kormányok anyagi okokra hivatkozva elzárkóztak a döntés megmésztása elől.

33 *Ung* 1906. 05. 13.

nyák, valamint a Máramarosszigeten működő jogakadémia adta. A társadalmi élet élénkségét jól jelzi, hogy 1900-ban a megyében 93 egyesület létezett és 7 lap jelent meg. Vizsgálataink szerint a régióban a máramarosi politikai elit meglehetősen vagyonosnak számított, mind a befizetett állami egyenes adó összegét, mind pedig az általuk tulajdonolt földbirtok nagyságát tekintve. A századfordulóra azonban a helyi vezető réteg kénytelen szembesülni a megye rohamos hanyatlásával: a rossz közegészségügyi állapotokkal, a hiányos iskola- és úthálózattal, a növekvő kivándorlással stb.³⁴ Úgy véljük, a megye eliteje érzékelve a negatív folyamatokat, felismerte, hogy a közállapotok romlása saját eddigi viszonylagos jólétét is veszélybe sodorhatja. Éppen ezért többféle eszközt igyekezett megragadni a hanyatlás megállítására. Ekként értékeljük azt is, hogy a fokozottabb állami segítségnyújtás reményében a mindenkori kormányzat tagjait választották meg képviselőjüként. Feltételezésünk alátámasztására két választás példáját említjük.

A helyi lap tudósítása szerint az 1910-es választások előtt a főispán vezetésével a máramarosi politikusok fáradságos kutatómunkába kezdtek, hogy Máramarosszigetet, a megye központja számára befolyásos jelöltet találjanak, „főleg azért, hogy több reménnyel lehessen eddig meglehetősen elhanyagolt városunk és vidéke érdekeit a legszükségesebb közzintézmények létesítését és reformját megkezdeni.”³⁵ Csakhogy alkalmas jelöltre bukkanni meglehetősen nehéz volt, mert a „híres” emberek megnyeréséért más megyék is harcba szálltak, másrészt a kiszemelt jelölt sok esetben nem fogadta el a távoli Máramaros felkérését. Hosszas keresgélés után végül a 63 éves író, Mikszáth Kálmán vállalkozott a jelöltségre, akivel megígértették, hogy ha egy másik kerület is megválasztaná, ő akkor is a szigeti mandátumot fogja elfogadni. Látható tehát, hogy a megye végső kapaszkodóként (jobb híján) a nagy népszerűségnek örvendő (írói jubileumát ünneplő), de idős és beteges írótól várta a megye érdekeinek hathatós képviseletét. Mikszáth azonban a szavazás előtt négy nappal meghalt, így helyette sietősen a helyi elit egy tagját, a korábbi alispánt választották meg.

1913-ban viszont sikerrel jártak a máramarosiak. Perényi Zsigmond volt főispán, aki alig egy hónappal korábban lett a belügyminisztérium második embere az éppen megüresedő szigeti kerület számára kollégáját, Vadász Lipót igazságügyi államtitkárt nyerte meg. A gyors karriert befutó szabolcsi ügyvéd a megyében ismeretlen volt, ennek ellenére még a helyi ellenzék is közleményt jelentetett meg a politikus támogatására. A helyi lap a megye érdekeire hivatkozva igyekezett tudatosítani a választókban az egyetlen helyes magatartást: „Ma minden személyi és politikai aktualitást annak a nagy célnak a szemüvegén keresztül kell nézni, amely minden máramarosi ember szeme előtt lebeg. Ma minden háttérbe szorul a vármege jólétének és felvirágoztatásának nagy problémája előtt [...] a keddi gyűlésen a polgárságnak *egyöntetűen és okos számítással* kell állást foglalnia” (kiemelés az

34 Lásd például a megye kormányzatnak küldött beszámolóit: Máramaros megye közigazgatási bizottságának jelentései, MOL, K. 26. 1689. cs.

35 *Máramaros* 1910. 05. 05.

eredetiben – C. A.).³⁶ A polgárok megértették a nekik küldött üzeneteket és egyhangúlag Vadászra szavaztak.

A régió politikai súlyát és érdekérvényesítő képességét tekintve azonban megállapíthatjuk, hogy az országosan ismert és befolyásos politikusok, ha tehették igyekeztek máshol mandátumot vállalni. Az általunk vizsgált négy megye valójában csak végső lehetőségként szerepelt a vezető politikusok tervei között. Tartósabb kapcsolatokat nemigen alakítottak ki a helyiakkal, hiszen általában a következő választás alkalmával egy előkelőbb, tekintélyesebb megye mandátumáért elhagyták a régiót. Ennek többféle oka lehetett. Egyrészt ösztönözhatték nagypolitikai érdekek (az ismert neveket a pártok a nehezebben megszerezhető kerületekbe vezényelték), másrészt részét képezhette egy tudatos családi stratégiának (a család által kézben tartott kerületekben célszerű volt a rokonság kevésbé ismert tagjait indítani), végül különféle személyes és presztízsokok is diktálhatták e magatartást. Lényegében igaz volt ez a régióban megfordult szinte minden országosan ismert politikusra, sőt magára Lónyay Menyhétre is. Szülőföldje, Bereg megye 1843 óta rendre bizalmat szavazott a politikusnak, ennek ellenére ő több alkalommal is egy másik kerület mandátumát választotta. Lónyay 1878-ban azonban úgy határozott, hogy élete utolsó választásán ismét Beregben indul. Egy helyi bizalmasának a felszólítása azonban egyértelműen utalt a megye és Lónyay között a csalódások miatt megromlott viszonyra: „fogadja el ezen jelöltséget s megválasztása után tartsa is meg az innen nyerendő mandátumot”, mert félt, hogy még egy visszautasítás az egész Lónyay család ellen hangolná a megyei közvéleményt.³⁷

Az elmondottak fényében érdemes megvizsgálni, hogy összességében valójában mennyire volt földrajzilag mobil a régió elitje. A térség alispánjai szinte kivétel nélkül erősen kötődtek megyéjükhöz (családi kapcsolataik, birtokuk, pályájuk révén stb.). Az országos felmérések is megerősítik tapasztalatainkat. A főispánok esetében némileg más a helyzet. Az országos arányokkal egyező mértékben ugyanis már helyi kötődéssel nem vagy csak alig rendelkező főispánok is bekerültek a vizsgálatba. Átlagosan minden harmadik főispán tartozott ebbe a kategóriába.³⁸ Kivételt csak Ung megye jelentett, ahol három egymással szoros rokonságban álló főispán váltotta egymást.

Saját kutatásaink másfelől nem támasztották alá az országos vizsgálat azon megállapítását, mely szerint a 65%-nál nagyobb arányban nemzetiségek által lakott megyékbe a kormány nemzetiségpolitikai megfontolásokból több gyenge vagy semmilyen helyi kötődéssel sem rendelkező főispánt nevezett ki, mint egyéb

³⁶ Máramaros 1913. 08. 03.

³⁷ Hunyady Béla Lónyay Menyhérthez, 1878. július 22. MOL, P. 470. 2. cs. Lónyay megszíylelte a tanácsot és ezúttal elfogadta a mandátumot. 1869-ben azonban még így írt testvérének: „Én Pozsonyba elmentem, kelletett, a párt és a minisztérium tőlem követelte, hogy Pozsonyt fogadjam el. Pozsonyban a választás kétségtelenül rosszul üt ki, közel van Bécshez, ez nagy sensatiót csinál, holott ha rosszul ütne ki Beregben, mi pedig egyedül [Lónyay] Jancsitol és híveitől függ, senki se fog róla szólni. De megvallom, igen nagyon óhajtánám, ha [Lónyay] Gábor bátyámnak adatnék meg a satisfactio s az öröm, vén napjaira, hogy a törvényhozásnál közreműködhetik.” Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1869. április 8. MOL, Filmtár 34861.

³⁸ Balázs 1986: 118.

törvényhatóságok élére.³⁹ Az általunk vizsgált négy megyéből kettőben élt 65%-nál több nemzetiségi lakos (Ung és Máramaros), a másik kettőben (Bereg és Ugocsa) pedig ennél kisebb mértékű volt a nemzetiségek aránya, így jó lehetőség kínálkozott az összehasonlításra. Lényegében azonban semmilyen különbség sem volt felfedezhető a kinevezési gyakorlatot tekintve az egyes megyék között, sőt éppen Ungban fordult elő, hogy „külsős” főispánt egyáltalán nem kapott a megye az öt évtized alatt.

A helyi kapcsolatok erősségét összehasonlítva a képviselők az alispánok és a főispánok között helyezkednek el. Feltételezhetően azért, mert az alispánokhoz hasonlóan őket sem kinevezték, hanem helyi szinten megválasztották, tehát többnyire a lokális beágyazottság vált meghatározóvá a kiválasztódásban. A főispánokkal rokonítja őket ugyanakkor az a vonás, hogy az országos pártpolitika hol gyengébben, hol erősebben, de befolyást gyakorolt a jelöltállításra, illetve anyagilag is támogatta egy-egy helyi szinten ismeretlen honatya megválasztását. Másfelől – mint láttuk – a régió megyéi is törekedtek arra, hogy országosan ismert, de helyi kapcsolatokkal nem rendelkező politikusokat nyerjenek meg érdekeik hatékonyabb érvényesítésére. A régió képviselőinek átlagosan 18,3%-a származott e térség határain túlról. A honatyák több mint fele viszont ott született, ahol megválasztották. Ez alól csak Ugocsa a kivétel, ahol az arány 30% körüli volt.

Sajnos, országos összesítő adatokkal a képviselők kötődésére nézve nem rendelkezünk, ám a térség több megyéjével is határos Szabolcs megyére már elkészült egy prozopográfiai vizsgálat.⁴⁰ Szabolcs politikai magatartása és képviselőinek szociológiai összetétele markánsan elüt az általunk vizsgált régió eredményeitől. Ott mindössze a képviselők 8,2%-a származott távoli megyékből, sőt a honatyák kétharmada szabolcsi születésű volt, tehát csak körülbelül minden ötödik személy jött a Szabolccsal határos megyékből (a régióból). A kutatásunkban szereplő megyékben viszont nem csak a „külsős” képviselők száma volt nagyobb, de a régióból származóké is.

Az összehasonlításul választott Szabolcs megye elitje volt tehát a legzártabb, abban az értelemben, hogy kívülről (akár még a szomszédból is) csak meglehetősen kevés embernek sikerült bejutni körükbe. Ennek egyik legfőbb oka feltehetően a megye határozott ellenzéki magatartása, hiszen itt egyrészt a kormány és párta nem igen próbálkozhatott sikeresen külsős jelöltekkel, másrészt az ellenzék képes volt kiállítani saját soraiból helyben ismert és esélyes jelölteket. Ebből fakadóan a szabolcsi politikai vezetőréteg földrajzi behatároltsága minden bizonnyal egyedinek tekinthető. Régióink ezzel szemben feltehetően közelebb állt az országos tendenciákhoz. A négy megye politikai magatartása ugyan nem volt egységes, mégis inkább kormánypártinak nevezhető. Ráadásul mint láthattuk, e határközeli megyék folyamatosan arra törekedtek, hogy a központi figyelmet magukra vonják, ettől remélve a térség boldogulását. Az elit mobilitását tekintve a négy megye közül Ugocsa volt a legnyitottabb mind a főispáni kar, mind pedig

39 Balázs 1986: 122.

40 Szilágyi 1999.

a képviselők rekrutációját tekintve. A legzártabbnak pedig számunkra az ungi elit tűnik, hiszen főispánjaikat maguk adták, a képviselők fele a megyében született és viszonylag alacsony volt a helyi kötődéssel egyáltalán nem rendelkező honatyák aránya is. A legintenzívebb családi, igazgatási és személyi kapcsolat Bereg és Ugocsa megyék között volt megfigyelhető.

Mindent összevetve kutatásunk arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy még a korszak végén is sokkal inkább beszélhetünk elkülönült, a szűkebb lokalitáshoz kötődő politikai elittről, semmint a megyehatárokat átívelő, intenzív kapcsolatot ápoló regionális vezető rétegről. Mert bár a szabolcsi elit még mozdulatlanabb volt, régióknak vezető rétege sem bizonyult földrajzilag különösebben mobilnak. Az általunk feltérképezett személyi körből mindössze kilenc fő akadt, aki a megyéjén kívül, de a régióban vállalt képviselői vagy főispáni funkciót (a régiókn kívül pedig elvéve, nem számítva ide természetesen a fővárosi tisztségeket). Ám hogy valójában még e szűk csoport tagjainak a megítélése sem volt lényegesen eltérő, azt jól szemlélteti a következő két példa. Miután 1877 nyarán Lónyay János korábbi beregi főispánt és országgyűlési képviselőt kinevezték Máramaros megye élére, kénytelen volt elismerni, hogy ötvenéves kora ellenére még sohasem járt új megyéjében, pedig az Bereggel szomszédos volt.⁴¹ Ugyanakkor a helyi sajtó és a visszaemlékezések is idegenként tartották számon.

Néhány évvel később Ugocsa egyetlen törzsgyökeres arisztokrata családjának a feje, Perényi Zsigmond kapott megbízást a kormánytól Bereg megye irányítására. Csakhogy a főispáni kinevezés nem járt együtt helyi elfogadottsággal. A megyei kaszinó például egyhangúlag vettette el, hogy Perényit az egyet tiszteletbeli elnökének válassza, mondván „csak azért, mert valaki a főispáni székben ül, a beregi fölfogás szerint még nem szolgált rá az ilyen kitüntetésre.”⁴² A megye később országgyűlési képviselőjévé sem választotta meg a posztjáról 1889-ben távozó Perényit.

Legtöbbször a rokoni kapcsolatok sem lépték át a megyehatárokat és az is ritka volt, hogy valaki a régió több megyéjében egyidejűleg birtokolt földet. Arra pedig egyetlen példát sem találtunk, hogy a vizsgált személyek a régiókn belül más megyében töltöttek volna be gazdasági tisztségeket (pénzügyintézetekben, iparvállalatokban), mint amelyhez funkciójuk kötötte őket. A régió tekintélyes (általában arisztokrata) családjai is vagy a család központjának számító megyében vagy e vidéket messze elhagyva építették ki kapcsolataikat.⁴³

41 *Máramaros* 1877. 06. 09. Még az 1910-es népszámlás adatai is azt mutatják, hogy a térség egész lakossága igen mozdulatlan volt. Országos átlagban a népesség 83,6%-a ugyanott élt, ahol született. Nos, régiókn minden megyéje meghaladta ezt az arányt, sőt Máramaros lakosságának több mint 95%-a nem lépte át a megye határait (Magyar Statisztikai Közlemények 1920: 162–165.)

42 Kozma 1941: 83.

43 Szíjártó István hasonló következtetésre jutott abban a vizsgálatában, amely során a somogyi nemesség rokoni kapcsolatainak földrajzi kiterjedését elemezte, igaz, mintegy száz évvel korábbi időszakból (Szíjártó 1992).

FORRÁSOK

Magyar Országos Levéltár

Belügyminisztérium, Elnöki iratok; Általános iratok

Filmtár, Kónyi-Lónyay iratok

Lónyay III. Albert iratai

Miniszterelnökség

Szabadvőkőműves levéltár

Magyar Statisztikai Közlemények 1920: A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Új sorozat 64. Budapest

Kozma György [1938]: *Egy vármegye harca és haldoklása*. h. n. é .n.

Kozma György 1941: *A beregmegyei kaszinó százéves története*. Budapest

Várady Gábor 1895: *Hulló levelek*. III. köt. Máramarossziget

Bereg, Máramaros, Ugocsa, Ung

HIVATKOZOTT IRODALOM

Balázs Magdolna 1986: A középszintű közigazgatási apparátus vizsgálata a dualizmus időszakában. *Történelmi Szemle* 1. 116–124.

Cieger András 1997a: A Bereg megyei politikai elit a dualizmus időszakában. *Levéltári Évkönyv* XII. /Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzati Levéltárának kiadványa/ Nyíregyháza, 213–281.

Cieger András 1997b: Bereg három arca. Helyi közélet az 1870-es években. In: S. Benedek András (szerk.) *Kárpátaljai Minerva* I. köt., 1. füzet. Budapest–Beregszász, 47–88.

Cieger András 1999a: Ugocsa megye politikai vezető rétege a dualizmus időszakában. In: S. Benedek András (szerk.) *Kárpátaljai Minerva* III. köt., 1. füzet. Budapest–Beregszász, 5–51.

Cieger András 1999b: A politika forgószínpadán: Lónyay Menyhért útja a politikában (1873–1875) *Századok* 3. 463–496.

Cieger András 2000: Ung megye politikai vezetőrétege a dualizmus időszakában. In: S. Benedek András (szerk.) *Kárpátaljai Minerva* IV. köt., 1. füzet. Budapest–Beregszász, 5–40.

Cieger András 2003: „A vörös szalon úrnője”. Becsky Ida és a férfiak. In: Lácza Magdolna (szerk.) *Nők és férfiak... avagy a nemek története*. /Rendi társadalom – polgári társadalom/ Nyíregyháza, megjelenés előtt

Gál Róbert Iván 1987: A dualizmus kori szabadvőkőművesség foglalkozási összetétele. In: Á. Varga László (szerk.) *Társadalomtörténeti módszerek és forrástípusok*. /Rendi társadalom – Polgári társadalom 1./ Salgótarján, 55–66.

Hass, Ludwik 1974: The Socio-Professional Composition of Hungarian Freemasonry (1868–1920) *Acta Poloniae Historica* XXX, 71–118.

Hudí József 1995: Veszprém vármegye politikai elite a XVIII–XIX. században (1711–1918). In: Oláh Miklós (szerk.) *Az átmenet avagy Veszprém megye a rendszerváltás időszakában*. Veszprém, 25–57.

Irinyi Károly 2002: *A politikai közgondolkodás és mentalitás változatai Debrecenben, 1867–1918*. Debreceni Egyetem Történelmi Intézet, Debrecen

- Mayer Mária 1977: *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910*. Budapest
- Szabó Dániel 1992: A magyar társadalom politikai szerveződése a dualizmus korában. *Történelmi Szemle* 3–4. 199–230.
- Szabó Gyula 2000: A debreceni szabadkőművesség a dualizmus korában. In: Takács Péter (szerk.) *Történelmi tanulmányok VIII*. Debrecen, 167–181.
- Szűjártó István 1992: Rokonok és mérföldek. A Somogy megyei köznemesség társadalmi kapcsolatainak térbelisége a 18. században. *Levéltári Évkönyv* 25. /Somogy Megye Múltjából/ Kaposvár, 29–46.
- Szilágyi László 1999: *Parlamenti képviselők és választók Szabolcs megyében, 1869–1910*. KLTE, Debrecen, PhD-disszertáció